

ALEKSANDRA PÓŁTORZYCKA*

Kaja Kaźmierska, Katarzyna Waniek, *Autobiograficzny wywiad narracyjny: metoda – technika – analiza*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2020, ss. 176

Kim jestem? Czym jest moje życie, wśród gąszczy doświadczeń, przeżyć i wewnętrznych spotkań w perspektywie własnej biografii na styku przeszłości, teraźniejszości i przyszłości? W świetle literatury przedmiotu człowiek w całej swej złożoności utożsamiany jest z istotą biograficzną. Sama zaś biografia może funkcjonować dzięki pamięci (Dubas, 2017, s. 65). W całym tym anturazie biografia stanowi funkcję pamięci wpisaną w bytność człowieka (Szpociński, 2008, s. 11). Mianem biografii określa się bowiem wszelkie doświadczenia bądź zdarzenia kształtujące jednostkę, stanowiące zarazem pamięć biograficzną. Podkreślając jednocześnie, iż to jednostka zdeterminowana przez oddziałujące na nią procesy społeczno-kulturowe stanowi podmiot nakreślający, budujący własną biografię. W rezultacie ukazuje to jej podmiotowy i wyjątkowy charakter oraz podkreśla wnikliwą umiejętność do autokreacji (Dubas, 2017, s. 65). Powyższe doświadczenia, świadomość, intencjonalność biograficzna oraz proces jej tworzenia stanowią znaczący wyróżnik przedstawiający egzemplaryczny aspekt człowieczeństwa. Zarówno biografia, jak i autobiografia niejednokrotnie utożsamiane są z konstrukcją poznawczą łączącą w sobie zarówno przeszłość i teraźniejszość, wpływając jednocześnie na przyszłość. Zawierają tym samym pamięć doświadczeń życiowych kształtujących tożsamość człowieka w perspektywie całego życia (Dubas,

Aleksandra Półtorzycka, Środowiskowy Dom Samopomocy w Sokółce, Polska, e-mail: ola898888888@wp.pl.

2017, s. 66).

Odwołując się do pamięci autobiograficznej, dokonujemy pogłębionej refleksji nad różnorodnymi zdarzeniami kreującymi indywidualny rytm egzystencji, co oddziałuje też na formowanie tożsamości jednostki. Amelia Krawczyk-Bocian wskazuje, iż dyskurs biograficzny stanowi peregrynację do własnych doświadczeń ujętych w różnych ramach czasowych (Za: Dubas, 2017, s. 66). W efekcie biografia odnosi się do metaforycznej drogi, poznawanej przez człowieka za sprawą narracji biograficznej z uwzględnieniem innowacyjnych i nieznanych dotąd wyjaśnień doświadczeń biograficznych. Biografia zatem w swym założeniu nie skupia się wyłącznie na pamięci doświadczeń w ujęciu obiektywnym, lecz także dynamicznym i odnawianym w sposób ciągły. Wglądu w biografię z perspektywy teoretycznej i praktycznej dokonały Kaja Kaźmierska oraz Katarzyna Waniek. Autorki zaznajamiają czytelnika z niuansami odkrywania doświadczeń biograficznych danej osoby, dokonujących się w toku autobiograficznego wywiadu narracyjnego.

Recenzowana książka stanowi dogłębne opracowanie tematyki prowadzenia, jak i analizy autobiograficznego wywiadu narracyjnego. W swym ujęciu rzuca nowe światło na ogólny proces badawczy przedstawiony przez Fritza Schütza. Walorem kształtującym charakter publikacji jest podjęcie przez autorki recepcji interpretacyjnej i lingwistycznej omawianej literatury, a także wskazanie wielu przykładów potwierdzających omawiane założenia. W sposób czytelny przedstawiają złożoność oraz wielowątkowość przenikania rozmaitych form doświadczeń życiowych jednostki wraz z procesami społecznymi, co kształtuje jej tożsamość. Recenzowana publikacja stanowi znakomity materiał źródłowy wszystkim tym, którzy pragną w toku własnych badań zastosować przedstawioną technikę. W związku z powyższym warto przybliżyć mnogość treści i materiałów zawartych w tymże opracowaniu.

Powstały manuskrypt ugruntowuje przedstawiony kontekst badawczo-analityczny w obszarze badań biograficznych, stanowiąc jednocześnie kompendium rozważań teoretycznych o procesualnym toku postępowania poznawczego. Autorki jednoznacznie podkreślają, iż znaczący wpływ na przygotowaną publikację miały ich osobiste doświadczenia badawcze, utwierdzające je w przekonaniu o konieczności zbudowania teoretycznych ram ukazujących prawidłowy i adekwatny sposób przeprowadzania autobiograficznego wywiadu narracyjnego z poszanowaniem określonych reguł. Powinno się to dokonywać przy jednoczesnej rezygnacji ze złudnego przekonania o uproszczonym sposobie prowadzenia badań, bo mogłoby to świadczyć o deficycie wiedzy oraz kompetencji. W rezultacie autorki w sposób holistyczny, otwarty i zrozumiały przedstawiają każdy element procesu, krok po kroku. We wstępie podkreślają również znaczenie i rolę innych współpracowników

tworzących całe spektrum językowo-informacyjne, tj. Marek Czyżewski, Zbigniew Bokszański czy Andrzej Piotrowski (Czyżewski, 1997, s. 9–10).

Rozdział I *Metoda autobiograficznego wywiadu narracyjnego* w sposób perfekcyjny wprowadza odbiorcę w świat założeń metodologiczno-analitycznych, uwzględniając zarówno teoretyczny, jak i praktyczny aspekt badawczy. Autorki jednoznacznie charakteryzują koncepcję Fritza Schütza, określając ją mianem jednolitej i spójnej w stosunku do badań nad światem obiektywnym. Ukierunkowując założenia badawcze, odnoszą się również do historii jej powstania, nawiązując do założeń szkoły chicagowskiej oraz socjologii interpretatywnej (Waniek, 2019, s. 136). Wskazują także liczne osiągnięcia powstałe na powyższym gruncie, włączając w to uszczegółowienie licznych metod, które w efekcie stanowiły podstawę badań biograficznych. Autorki zatrzymują też uwagę czytelnika na przełomowym momencie powiązania kwestii badawczych z teoretycznymi. W rezultacie koniec lat 70. XX wieku i powszechne przyjęcie eksploracji sekwencyjnej wraz ze strukturami procesowymi utwierdziło Fritza Schütza w przekonaniu o wzajemnej współpracy warsztatowej obejmującej empiryczny zbiór danych. Kreuje to czytelny przekaz wystosowany względem czytelnika. Wprowadza go w dokąd nieznaną świat metodologii, budując poczucie bezpieczeństwa i rozwijając nowe umiejętności interpretacyjne zaistniałych treści.

Autorki wskazały, iż korelacja dwóch czynników, tj. brak ogólnych reguł pozwalających na przeniesienie cytowanej opowieści na warstwę teoretyczną (o czym świadczy brak spójności pomiędzy wypowiedaną narracją a działaniem) oraz brak możliwości adaptacyjnych całej sytuacji wywiadu do wytyczonych zasad komunikacyjnych dały początek rozważaniom Fritza Schütza o wprowadzeniu spontanicznej narracji. Podejście to stanowiło swoiste i oryginalne przełożenie i zarazem uzupełnienie istniejących wówczas aspektów metodologicznych szkoły chicagowskiej. Schütz wskazał bowiem całościową oraz uporządkowaną perspektywę analizy, wzbogacając ją o możliwość nagrywania naturalnej i spontanicznej wypowiedzi. Jak podkreślają autorki publikacji, owa sytuacja uświadamia, iż kwestie teoretyczne były nierozzerwalnie związane z aspektem metodologicznym sprawdzanym w sposób empiryczny. Schütz stworzył własną koncepcję tradycji interpretatywnych w rozumieniu perspektywy *Co?* wraz z perspektywą *Jak?* (Kaźmierska, 2014). Autorki odwołują się również do klarownej definicji symbolicznego interakcjonizmu, pozwalającej czytelnikowi zrozumieć, na czym polega wytyczanie rzeczywistości społecznej ujmowanej w wymiarze procesualnym, poddawanych licznym modyfikacjom w czasie trwania rozmowy. Autorki podkreślają tym samym, iż szczególne znaczenie rozumienia koncepcji i perspektyw wywiadu narracyjnego polega na wykształceniu kontekstu teoretycznego stanowiącego tło

względem prowadzonych badań, począwszy od pierwszych kroków ukazujących empiryczne zainteresowanie przez sam przebieg gromadzenia materiału po analizę zebranych danych.

Autorki w pierwszym rozdziale podkreślają także znaczenie narracji własnych doświadczeń biograficznych w przebiegu całego życia. Jednostka bowiem dostrzeża splot różnorodnych wydarzeń w całej przestrzeni społecznej kształtujących jej tożsamość, tworząc jednocześnie ciągłość biograficzną. Podejście to bliskie jest również Bartłomiejowi Gabrysiowi, podkreślającemu sekwencyjny wymiar zdarzeń, nadających ogólny sens i znaczenia rzeczywistości, co tym samym ukazuje jednostkową wyjątkowość (Gabryś, 2011, s. 58). Owa narracja ma pokazać ciągły, etapowy i procesualny przebieg zdarzeń ujętych w jednostkowej biografii życia. Kaźmierska i Waniek zwracają tym samym uwagę na zalety płynące z podjęcia wywiadu narracyjnego. Jedną z nich jest ujęcie, iż jedynie w narracji procesualnej człowiek przywodzi na myśl wydarzenia kształtujące jego egzystencję. Wspomniana procesualność poznawana jest z perspektywy chronologii i złożoności struktur procesowych. W rezultacie narracja odsłania liczne procesy społeczne oraz środowisko nierozłącznie związane z biografią człowieka. Druga zaleta tkwi we wzajemnym powiązaniu trzech wymiarów czasu w jednostkowej narracji biograficznej. Prezentując powyższe treści teoretyczne oraz badawcze, autorki stwarzają możliwość wyboru pomiędzy dwoma aspektami, tzn. techniki, jaką jest przeprowadzenie autobiograficznego wywiadu narracyjnego, oraz metody analizy tegoż wywiadu. Jak zauważają autorki, zaproponowane ujęcie badawcze stanowi atrakcyjną propozycję prowadzenia badań, w których cały sens skupiony jest wokół wydobycia prawdziwych doświadczeń biograficznych uwzględniających zarazem interpretację w odniesieniu do przeszłości, teraźniejszości i w pewnym stopniu do przyszłości. W pierwszej kolejności jednostka uświadamia sobie wydarzenia w ujęciu faktycznym, zgodnym z tym, jak wówczas reagowała, co czuła i spostrzegała. Następnie zaś przywołuje dany kontekst w ujęciu procesowym, uwzględniając aktualną perspektywę.

Rozważania autorek nad wywiadem narracyjnym utożsamianym z techniką zbierania danych stanowią kolejny rozdział recenzowanej publikacji – *Wywiad narracyjny jako technika zbierania danych empirycznych*. Ta część książki w moim odczuciu stanowi kontaminację mojego zaciekawienia poznawczego oraz nasycenia tematem. Przedstawione zagadnienia ugruntowały osobiste doświadczenia autorek, dając mi swoistą lekcję postępowania badawczego na przyszłość. W ich ujęciu esencja wywiadu narracyjnego tkwi w naturalnej rozmowie, pozbawionej wszelkiej ingerencji ze strony badacza. Jednostka w sposób płynny, swobodny i otwarty dokonuje narracji własnych doświadczeń biograficznych, niżej sche-

matycznej i bilateralnej odpowiedzi na zadane pytania ze scenariusza. Autorki kładą nacisk na właściwe, praktyczne przygotowanie badacza do przeprowadzenia wywiadu, gdyż jest on gwarantem pozyskania interesujących danych. W związku z powyższym badacz powinien odnieść się do własnych kompetencji *aktora społecznego* (Rokuszevska-Pawełek, 2006, s. 17) kształtującego cały porządek interaktywny w danym momencie. Kluczowym punktem wywiadu narracyjnego jest spotkanie badacza z osobą badaną, zbudowanie zaufania, poczucia bezpieczeństwa determinującego wzajemną interakcję. Pomimo iż powyższa technika zakłada spontaniczną wypowiedź jednostki, to uwzględnia również pewne ramy odnoszące się do sporządzenia oraz przeprowadzenia autobiograficznego wywiadu narracyjnego ujęte w formie następujących po sobie faz. Autorki w sposób staranny oraz z wielkim zaangażowaniem charakteryzują poszczególne etapy pracy.

Czyniąc tekst przejrzystym i zrozumiałym, wskazują czytelnikowi, iż pierwszy krok stanowi nawiązanie kontaktu, relacji oraz wyznaczenie ogólnych warunków przeprowadzenia wywiadu. Wyszczególniają trzy zadania, przed którymi staje badacz w obliczu tejże fazy. Pierwszym z nich jest zebranie konkretnej grupy badawczej, stanowiącej odpowiedź na wytyczony problem i ogólną tematykę badawczą. W związku z powyższym stosuje się dobór celowy. W tym przypadku badacz może korzystać z różnorodnych źródeł pozyskania osób do badań, począwszy od poszukiwań przez media społecznościowe aż po formy instytucjonalne. Kolejnym wytyczonym zadaniem jest prowadzenie wstępnych rozmów mających na celu ustalenie spotkania, co w obecnym czasie przepełnionym technologią odbywa się głównie drogą telefoniczną bądź mailową. W toku negocjacji obydwie strony określają wspólny dogodny termin. Znaczącym staje się, by to pierwsze spotkanie miało charakter kontaktowo-informacyjny, podczas którego badacz zarysowuje perspektywę autobiograficznego wywiadu narracyjnego. Ostatnie zadanie to wskazanie miejsca spotkania, stanowiącego bezpieczną przystań osobie badanej. Autorki wskazują również, iż niejednokrotnie zarówno badacz, jak i osoba badana wybierają miejsce neutralne, niebędące odzwierciedleniem zakorzenionych sytuacji traumatycznych lub trudnych. W sposób szczegółowy dookreślają poszczególne kwestie nadające całościowy kształt tej fazie przeprowadzenia wywiadu. Należy jednakowoż podkreślić, iż samo wybranie miejsca nie jest gwarantem sukcesu. Powinno się zadbać także o właściwą i kameralną atmosferę sprzyjającą narracji, jak i wyregulowanie dźwięków pochodzących z oddali, by nie zakłócały rozmowy. Warto uprzedzić rozmówcę o ramach czasowych wynikających z przeprowadzanego wywiadu narracyjnego, a także o wszelkich aspektach ochrony danych osobowych.

Następny krok utożsamiany jest z fazą rozpoczęcia wywiadu. W tym przypadku w sposób szczególny uwidacznia się zadanie badawcze. Według autorek odnosi się ono do stworzenia przyjaznej atmosfery oddziałującej na zbudowanie poczucia bezpieczeństwa, komfortu, zaufania i otwartości. Należy również zachować wzajemny szacunek wobec działania podejmowanego przez badacza i badanego. Warto zaznaczyć, iż wyrażając zgodę na udział w badaniu, otwierając się tym samym na drugą osobę, doświadczamy intelektualnego, uczuciowego i somatycznego poświęcenia. Autorki wskazują na trzy etapy tworzące wspomnianą fazę. Pierwszy z nich nawiązuje do kwestii negocjacji pomiędzy badaczem a osobą badaną. Badacz przekazuje informacje dotyczące własnego pomysłu badawczego, prosząc jednocześnie o narrację biograficzną obrazującą życie jednostki oraz wskazując szczególne znaczenie osoby badanej dla całego procesu badawczego. Kluczowym staje się w tym miejscu postawienie pytania stymulującego rozmowę. Badacz, zachowując postawę aktywnego słuchacza, stwarza informantowi przestrzeń na zaprezentowanie procesualnego ciągu zdarzeń kształtujących jego tożsamość wraz z uwzględnieniem towarzyszących im stanów emocjonalnych. W efekcie jednostka, w toku narracji, opisuje przebieg zmieniającej się tożsamości oraz wskazuje drogę człowieka, którym jest teraz. Trzecim krokiem jest faza spontanicznej narracji charakteryzująca się swobodną rozmową, niepodyktowaną pytaniami ze scenariusza, wypływającą prosto z wnętrza jednostki. W przytoczonej fazie istotnym czynnikiem jest umiejętność aktywnego słuchania ze strony badacza. Autorki wskazują, iż powinien on podtrzymywać interakcję poprzez niewerbalne znaki podkreślające wagę i znaczenie danej narracji dla ogólnego wymiaru.

Kolejnym krokiem jest faza pytań dotyczących narracji, podczas której badacz ma możliwość postawienia badanemu pytań oscylujących wokół usłyszonej historii. W rezultacie otrzymuje on komentarz odnoszący się do zagadnień istotnych z perspektywy problematyki badawczej. Ponadto, jak wskazują autorki, badacz może posłużyć się pytaniami zawierającymi aspekt argumentacyjny. Autorki sygnalizują, iż w sytuacjach wyjątkowych, gdy narracja odznacza się jedynie dobrą lub złą stroną, można postawić pytanie kontrolne. Ostatnim krokiem finalizującym uprzednio przedstawione etapy jest faza zakończenia wywiadu charakteryzująca się standaryzacją sytuacji i wyłączeniem dyktafonu, stanowiąc jednocześnie czas na wymianę poglądów nad kwestiami spornymi. Autorki nadają duże znaczenie powyższej fazie, z uwagi na terapeutyczną część rozmowy. Oznacza to, iż w rzeczywistości może on pełnić wspomnianą funkcję.

W toku prowadzenia wywiadu narracyjnego znacząca staje się relacja pomiędzy badaczem a osobą badaną, stanowiąca pisaną lub ustną umowę społeczną, ugruntowaną poprzez zbudowane zaufanie, poczucie bezpieczeństwa, szacunek

i anonimowość. W świetle treści zaprezentowanych przez autorki możemy założyć, iż znaczącą kwestią regulującą względy prawno-etyczne jest ochrona danych osobowych. Jak podkreślają, jest to świadoma zgoda na publikowanie oraz pseudonimizację, co w ostatnich latach stanowi wymóg podejmowanych badań, mającą na celu ochronę obu stron procesu badawczego. Kwestie te są uregulowane państwowymi oraz międzynarodowymi aktami prawnymi, tj. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Unii Europejskiej o ochronie osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych (Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady [UE] 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 roku w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE).

Uwzględniając procesualny charakter działania badawczego, następny krok stanowi transkrypcja zarejestrowanej narracji. Jak podkreślają autorki, odznacza się ona szczegółowym opisem ciągu wypowiedzianych wydarzeń, uwzględniając jednocześnie techniki budowania powieści, wszystkie aspekty modelowania głosu. Ponadto w należycie opracowanej transkrypcji powinny znaleźć się parajęzykowe części komunikacji. Autorki wyróżniły ogólne zasady wraz ze wskazaniem określonych symboli zapisu mowy ujętych przez Gail Jefferson. Kluczowym aspektem transkrypcji jest utożsamienie jej z pierwszym etapem interpretacji zabranego materiału badawczego. W rezultacie wykonanie transkrypcji wymaga analitycznej uwagi i spokoju.

Zaprezentowane w opracowaniu treści stanowią wartościowe źródło informacji na temat transkrypcji materiału badawczego. Niemniej, w moim odczuciu, wskazany obszar mógłby być nieco bardziej doprecyzowany. W szczególności zabrakło w manuskrypcie odniesienia do sposobu rejestracji danych wizualnych oraz wykorzystania programów komputerowych do ręcznej i półautomatycznej transkrypcji. Z jednej strony nad wyraz problematyczny staje się wspomniany zapis danych wizualnych. Wynika to bowiem z pojawiającego się dylematu dobru adekwatnych elementów poddanych transkrypcji połączonych jednocześnie z przekazywaną informacją dźwiękową. W rezultacie badacz projektuje własny model zapisu danych, skupiając się na sekwencyjnym opisie każdego ruchu rąk, głowy, ramion bądź kierunku wzroku (Bielecka-Prus, 2015, s. 45–46). Z drugiej strony istnieje możliwość wykorzystania metody multifunkcyjnej, opartej na cyfrowym zapisie narracji. Wyróżnia się takie programy, jak: ELAN lub EXMARaLDA. Atutem zastosowania powyższej metody jest precyzyjny zapis dźwięku i tekstu mówionego z linią czasu. Stwarza to możliwość analizy całego materiału w odniesieniu do każdej sekundy nagrania (Majewska-Tworek, Zaśko-Zielińska, 2020, s. 57–58).

Kolejną kwestią, na której chcę skupić uwagę, jest omówiona w recenzowanej książce procedura analityczna w ujęciu pojedynczego przypadku. Powyższa tematyka otwiera bowiem aspekt praktycznej perspektywy prowadzenia wywiadu narracyjnego. Znamiennym walorem monografii jest jasny układ, bogata treść oraz szczegółowa prezentacja całego procesu analizy biografii badanych osób. Autorki w punktach przybliżają czytelnikowi poszczególne etapy pracy, wskazując również na kluczowe momenty w toku pracy badawczej, ubogacając tekst licznymi przykładami z własnych doświadczeń. Sprecyzowanie schematu komunikacyjnego – ustalenie konkretnych cech wywiadu narracyjnego – rozpoczyna tym samym postępowanie analityczne. Autorki wyróżniły następującą typologię wspomnianego schematu komunikacyjnego. Pierwszy ma charakter narracyjny odznaczający się sekwencyjnym odtwarzaniem doświadczeń z życia badanego. Ważną jest również kwestia wypowiedzi narracyjnej tworzącej obraz szkieletu – głównego odnośnika analizy kolejnych komponentów wywiadu oraz kondensację relacji autobiograficznej. Drugi ma charakter opisowy skupiający się na wypowiedzi dotyczącej danego momentu bez uwzględnienia dalszej sekwencji zdarzeń. Ostatni zaś ma charakter argumentacyjny odnoszący się do oceny i uzasadnienia własnych doświadczeń z perspektywy tu i teraz (teraźniejszości). Podjęcie zagadnienia dotyczącego rodzaju schematu komunikacyjnego nierozzerwalnie związane jest z wytyczonymi przymusami narracyjnymi. Przymus kondensacji oznacza, iż podczas udzielanej narracji badany selekcjonuje wydarzenia własnego życia oraz wskazuje te najważniejsze. Przymus wchodzenia w szczegóły obliuguje badanego do przekazania danego zdarzenia w sposób drobiazgowy, zaś przymus domykania formy tekstowej skupia się na ujęciu treści wywiadu w jedną całość. Autorki przedstawiają jednostki narracyjne odznaczające się konkretną strukturą wewnętrzną składającą się z: wprowadzenia, znaczących zadań narracyjnych, a także uszczegółowienia. Z drugiej strony poszczególne jednostki narracyjne tworzą supersegmenty. Kolejnym zjawiskiem językowym jest konstrukcja w tle charakteryzująca się tym, iż badany w toku narracji dokonuje autokorekty i wraca do pominiętych wydarzeń, by doprecyzować i uwiarygodnić aktualny przebieg zdarzeń. Autorki wskazują również na trzy następujące zagadnienia: preambuła, koda i koda rozbita. Dwa pierwsze stanowią początek i koniec swobodnej narracji. W niektórych sytuacjach zdarza się jednakowoż, że narracja zostaje przerwana i podzielona za sprawą całościowego komentarza teoretyczno-argumentacyjnego. Do powyższych autorki dodają również zagadnienie przesłonięcia utożsamianego z integralnym pominięciem pewnych doświadczeń biograficznych.

W kolejnej części rozdziału III zostały czytelnikowi zaprezentowane struktury procesowe, tzn. fundamentalne formy doświadczania własnej biografii oraz podejścia do życia. W mojej ocenie prezentowana treść stanowi interesujące kompendium wiedzy na temat licznych niuansów pracy badawczej. Lektura tej części monografii wskazała mi odpowiedź na nurtujące mnie wewnętrzne pytania. Autorki podkreślają, iż struktury procesowe charakteryzują się uporządkowaną formą i odznaczają licznymi fazami przebiegu, występując jednocześnie w postaci różnorodnych konfiguracji. Zdarza się, iż w niektórych sytuacjach relacji autobiograficznej jednostka nie zawsze ma styczność ze wszelkimi strukturami. W efekcie analiza przeżyć jednostki zamknięta w ramy językowe niejednokrotnie umożliwia zarejestrowanie, a przede wszystkim zrozumienie sekwencyjnego kształtu zjawisk społecznych umiejscowionych na trzech poziomach. W pierwszej kolejności autorki wskazują poziom makroprocesów, na które składają się liczne zmiany historyczne, jak i społeczne, wpływające na ogólne funkcjonowanie całych populacji w przestrzeni społecznej. Kolejno wskazują poziom procesów biograficznych odnoszący się do historii życia jednostki bądź uwzględniający jedynie poszczególne etapy lub znaczące fazy. Ostatnim zaprezentowanym poziomem są procesy interakcyjne utożsamiane z ciągami podejmowanych działań.

Autorki opisują również instytucjonalne wzorce oczekiwań, utożsamiając je z pewnymi schematami przebiegu życia, definiowanymi zarazem jako doświadczenia jednostki. Należy jednak podkreślić, iż w tym przypadku scenariusz życia kreowany jest przez najbliższych, świat medialny i społeczny, czy system wychowawczy, aniżeli przez samą osobę, wyznaczając tym samym jej drogę życia i rozwoju. W rezultacie jednostka z ogromnym wyprzedzeniem jest świadoma określonego sposobu funkcjonowania w wielu obszarach życia społecznego. Środowisko oczekuje wręcz, że podporządkuje ona swą kreowaną tożsamość instytucjonalizowanym wzorcom. W sposób szczególny autorki zajmują się kwestią świadomości własnej osobowości w odniesieniu do biograficznych planów działania, jak i biograficznych metamorfoz. Ukazały bowiem, iż intencjonalne działania wynikające z wewnętrznego głosu i swobody przyczyniają się do naturalnego wyrażenia własnego Ja oraz wewnętrznej przemiany stymulującej rozwój jednostki. Treści te odbieram jako wielce inspirujące i skłaniające czytelnika do refleksji na temat złożoności i znaczenia procesów społecznych w życiu każdego człowieka.

Recenzowana publikacja to także dogłębne odniesienie do trajektorii cierpienia. Pojęcie to opisuje również Danuta Dobrowolska, wskazując, iż nie odnosi się ono wyłącznie do życia człowieka jako całości samej w sobie, ale również do poszczególnych jego aspektów (Za: Bałóg, 2015, s. 88). Opierając się na definicji

Schützego, autorki opisują w sposób czytelny każdy etap trajektorii, poczynsz od gromadzenia się potencjału trajektoryjnego (Schütze, 1997), poprzez nagłe przekroczenie granicy między intencjonalnym działaniem a biernym reagowaniem, osiągnięciem i utrzymaniem stanu chwiejnej równowagi, destabilizację stanu równowagi, załamanie się organizacji życia codziennego i orientacji wobec samego siebie, po próbę teoretycznego i praktycznego przepracowania oraz uzyskania nad nią kontroli. Kaźmierska i Waniek przekonują, że powyższa trajektoria stanowi problem życia jednostek dnia codziennego. W pierwszej kolejności dochodzi bowiem do załamania instytucjonalnych schematów i w efekcie pojawia się uczucie utraty kontroli nad życiem. W obliczu zaistniałej sytuacji człowiek w sposób drastyczny przekracza granice pomiędzy racjonalnym działaniem a pasywnym reagowaniem. Jednostka, tracąc ogólną kontrolę swojego umysłu i ciała, odebraną przez siły zewnętrzne, nie ma możliwości formowania własnego życia za sprawą aktywnych wzorów działania. Osoba odczuwa bowiem szok i ogólną dezorientację. Kolejno następuje próba rozwiązania chwiejnej równowagi w wymiarze codziennej egzystencji. Gdy następuje kumulacja trzech aspektów: załamanie chwiejnej równowagi, naruszenie granicy trajektorii i podjęcie wysiłków ustabilizowania funkcjonowania, jednostka odczuwa problem z własną tożsamością i nie poznaje siebie. Ponadto wzmożone działanie stabilizujące chwiejną równowagę destabilizuje funkcjonowanie innych form życia. W efekcie dochodzi do nagromadzenia problemów, a to generuje sytuację fałszowania wytyczonego uprzednio planu. W obliczu powyższych zdarzeń jednostka traci zaufanie do własnej osoby, ale i do osób bliskich i znaczących, postrzega jednocześnie siebie jako osobę niezdolną do samodzielnego funkcjonowania. Wszystkie te elementy powodują wytworzenie nowych pojęć ilustrujących sytuację życiową. Ostatni etap to podjęcie wysiłku mającego na celu uzyskanie kontroli nad własnym życiem. Trzeci krok stanowi analityczną abstrakcję. Obejmuje ona proces analityczny polegający na podziale zebranego materiału na wytyczone kategorie poprzez różnorodne formy działania. W tym przypadku pomocne jest posłużenie się pytaniami. Autorki ponownie, rzetelnie i przystępnie, tłumaczą wszelkie związane z tym kwestie.

Rozdział IV *Procedura analityczna kilku przypadków. Porównanie kontrastów* ukazuje holistyczne odtworzenie własnej historii określane mianem profilu biograficznego wpisującego się w ogólny portret biograficzny. Ta część monografii w moim odczuciu wzbogaca ogólny wyraz przedstawianych treści. Autorki donoszą, że zebrany przez badacza materiał pozwala na rozróżnienie cech dwóch odmiennych osób badanych. Dotyczy to zestawienia kategorii z pierwszego wywiadu z koncepcją wytyczoną w trakcie trwania analitycznej abstrakcji z innymi narracjami, poprzez ich kategorie i propozycje powstałe w wyniku analitycznej

abstrakcji. Autorki wskazują również, iż można dokonać powyższego zestawienia w oparciu o maksymalny i minimalny stopień zróżnicowania. Wskazują także na możliwość zastosowania aspektu empirycznego i teoretycznego w trakcie porównywania kontrastowego.

Rozdział V *Tworzenie modelu teoretycznego* ukazuje znaczenie modelu teoretycznego dla pełnego wskazania i określenia typologii przebiegu procesów społeczno-biograficznych. Kluczowym jest podkreślenie znaczenia związku pomiędzy procesem biograficznym a społecznym. Autorki tłumaczą, iż funkcjonują dwa sposoby zilustrowania zależności i związków pomiędzy procesami. Pierwszy określa powstanie modelu teoretycznego odzwierciedlającego wpisanie biografii w ogólne ramy konkretnego procesu społecznego. Drugi zaś polega na bezpośrednim wskazaniu charakterystycznych zależności pomiędzy określonymi procesami badawczymi a analizowanym zjawiskiem społecznym. Warto również nadmienić, iż wykreowane modele teoretyczne nie posiadają sztywnych ram. W oczywistym stopniu stanowią punkt odniesienia, lecz należy mieć także na uwadze elastyczność zmian, gdyż zastosowanie metody autobiograficznego wywiadu narracyjnego determinuje częste sprawdzanie i respecyfikację obecnie funkcjonujących modeli teoretycznych wraz z kolejnym materiałem badawczym.

Rozdział VI *Praca warsztatowa* przedstawia znaczenie pracy warsztatowej w ujęciu Schütza, który stoi na stanowisku, że współpraca stanowi immanentną część całej pracy badawczej oraz kreuje krytyczne podejście do nowych teorii formalnych. Autorki podkreślają, iż praca w zespole daje wiele możliwości, zaś budowanie przestrzeni do współdziałania komunikacyjnego powinno być wpisane w proces badawczy na stałe. Wzbogaca to tym samym jego zakres wiedzy i umiejętności. W mojej opinii poruszona tematyka jest niezwykle istotna. Stanowi zarazem podstawę prowadzenia badań. Możliwość partnerstwa w działaniu gwarantuje również wzajemną satysfakcję oraz samozadowolenie.

Ciekawym pomysłem na zakończenie książki jest przedstawienie najczęstszych pytań w kontekście prowadzenia autobiograficznego wywiadu narracyjnego. Znacząco ubogaca to przesłanie monografii, a zarazem dostarcza czytelnikom cennych informacji zebranych w jednym miejscu.

Wspomniana książka stanowi wartość samą w sobie. Ukazuje czytelnikom liczne wskazówki odnoszące się zarówno do przeprowadzenia części empirycznej autobiograficznego wywiadu narracyjnego, jak też codziennej egzystencji w zgodzie z własnymi przekonaniem. Wydaje się to szczególnie ważne w obecnym czasie, kiedy jednostkowa biografia, tożsamość, a także pamięć o innych ludziach, niekiedy odchodzą w zapomnienie.

Bibliografia

- Barłóg, K. (2015). Trajektoria w analizach cierpienia osób z nagłą utratą sprawności. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio J – Paedagogia – Psychologia*, 28, 83–98.
- Bielecka-Prus, J. (2015). Transkrypcja jako działanie interpretacyjne. *Rocznik Lubuski*, 41, 41–54.
- Czyżewski, M. (1997). Wprowadzenie do tekstu Fritza Schütza. *Studia socjologiczne*, 1(144), 9–10.
- Dubas, E. (2017). Uczenie się własnej biografii jako egzemplifikacja biograficznego uczenia się. *Nauki o wychowaniu. Studia interdyscyplinarne*, 1(4), 65–70.
- Gabryś, B.J. (2011). Dyskurs organizacyjny w badaniach nad procesem rozwoju organizacji. Ujęcie teoretyczne. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 169, 55–62.
- Kaźmierska, K. (2014). Autobiograficzny wywiad narracyjny – kwestie etyczne i metodologiczne w kontekście archiwizacji narracji. *Studia socjologiczne*, 3(212), 221–236.
- Kaźmierska, K. (2016). Wywiad narracyjny – technika i pojęcia analityczne. W: R. Dopierała, K. Waniek (red.), *Biografia i wojna. Metoda biograficzna w badaniu procesów społecznych* (s. 41–80). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Kaźmierska, K. (2004). Wywiad narracyjny jako jedna z metod w badaniach biograficznych. *Przegląd Socjologiczny*, 3, 71–96.
- Majewska-Tworek, A., Zaśko-Zielińska, M. (2020). Funkcjonalny opis transkrypcji jako wstępnego etapu analizy danych mówionych. *Oblicza komunikacji: Fascinatio studiorumlinguarum*, 12, 47–62. DOI: <https://doi.org/10.19195/2083-5345.12.5>.
- Rokuszevska-Pawełek, A. (2006) Wywiad narracyjny jako źródło informacji, *Media, Kultura, Społeczeństwa*, 1, 17–28.
- Schutze, F. (1997). Trajektorie cierpienia jako przedmiot badań socjologii interpretatywnej. *Studia socjologiczne*, 1(144), 21–25.
- Szpociński, A. (2008). Miejsca pamięci (lieux de memoire). *Szkice*, 4, 1–2.
- Waniek, K. (2019). Lekceważone potencjały i narosłe nieporozumienia: kilka uwag o metodzie autobiograficznego wywiadu narracyjnego, *Przegląd Socjologii Jakościowej*, 15(2), 132–168. DOI: <http://dx.doi.org/10.18778/1733-8069.15.2.0>.